

DE LA PROCESUL ECHITABIL LA DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL

NICOLAE PAVEL*

Abstract

The above mentioned scientific study is structured on three sections: the first section contains a preliminary theoretical explanation on the notion concerning a fair trial in criminal and civil matters; the second section includes a fair trial approach, from the perspective of the Romanian, European and Universal standards in the field of human rights and a presentation on the component parts of the fair trial concept; the third section consists of a comparative study concerning fair trial according to the Romanian, European and Universal standards in the field of human rights.

I. JUSTIFICAREA STUDIULUI ȘTIINȚIFIC

Dreptul la un proces echitabil este nou în formularea sa, dar el nu este nou în existența sa. Sub această denumire, așa cum rezultă din cercetarea bibliografică efectuată, este înscris pentru prima dată *expressis verbis* în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, prin intrarea în vigoare a Anexei la Protocolul nr.11 adițional la Convenție, care a inserat ca titlu al art.6 „Dreptul la un proces echitabil”.

În sistemul constituțional românesc, dreptul la un proces echitabil a fost consacrat în mod explicit, în cuprinsul art. 21 alin. (3) din Constituția României, la revizuirea acesteia în anul 2003.

Ideea de justiție și echitate în domeniul dreptului a parcurs un drum greu și sinuos, presărat cu o serie de lupte îndelungate și de sacrificii, pentru a ajunge la forma pe care o cunoaștem astăzi.

În toate epocile, societățile au definit, implicit sau explicit, în termeni juridici sau nejuridici, principiile justiției și echității pentru soluționarea litigiilor dintre membrii acesteia, principii impuse pentru menținerea ordinii sociale și înlăturarea legii talionului.

În acest sens, parafrazându-l pe K. Mbaye putem afirma că: „*Istoria justiției și echității se confundă cu istoria oamenilor*”.

* Conf. univ. dr., Universitatea „Spiru Haret”, Catedra de Drept și Administrație Publică, București.

Un prim document al antichității prin care se încearcă o codificare a conduitei oamenilor este Codul lui Hammurabi. Cele 282 de articole ale sale conțin norme cu caracter juridic, religios sau moral. Reglementările cuprinse în acest cod încearcă să stabilească un sistem din care arbitrariul să fie exclus. Deși nu se referă în mod explicit la ideea de justiție și echitate, Codul lui Hammurabi este dominat de ideea dreptății, considerată ca lege a firii, ea nu este aceeași pentru toți oamenii, le aparține acestora, mai mult sau mai puțin numai datorită faptului că sunt oameni¹.

Astfel, „legiuitorul din Babilon statuează faptul că legea trebuie să aducă binele poporului, trebuie să oprească pe cel tare de a vătăma pe cel slab”².

Termenul „echitate” vine de la latinescul „*aequitas*” care se traduce prin: potrivire, dreptate, cumpătare, nepărtinire. La romani termenul „*aequitas*” capătă sens apropiat dreptului. La Cicero termenul „*aequitas*” se confundă cu *jus civile* care se traduce ca drept egal pentru toți cetățeni, iar Celsus definește dreptul ca *ars boni et aequi (dreptul este arta binelui și echității)*³.

În dreptul francez, termenul „echitate” este definit ca „realizare supremă a justiției, mergând uneori dincolo de ceea ce prescrie legea”⁴.

În dreptul englez, termenul „echitate” este definit în sensul de „just, echitabil, imparțial și ca un sistem al doctrinelor și procedurilor care se dezvoltă alături de dreptul comun și de dreptul statutar, având originea în doctrinele și procedurile dezvoltate gradual de Curtea Cancelariei în scopul de a aduce un remediu deficiențelor dreptului comun”⁵. De asemenea, „echitatea” este considerată izvor al dreptului englez⁶.

Istoricul și originile procesului echitabil trebuie cercetate, în opinia noastră, în documentele cu valoare de simbol în istoria drepturilor omului, precum *Magna Carta*⁷ și respectiv *Habeas Corpus*⁸, lucrări care stabilesc trăsătura definitorie și originară a „Domniei legii” (*Rule of Law*).

¹ Vladimir Hanga, *Mari legiuitori ai lumii*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 27 și urm.

² Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, București, Edit. Actami, 1996, p. 58.

³ *Ibid*, p. 126.

⁴ Raymond Guillien, Jean Vincent, *Lexique de termes juridiques*, Paris, Dalloz, 1990, p. 217.

⁵ L. B. Curzon, *Dictionary of Law*, London, Pitman Publishing, 1991, p. 163.

⁶ W. F. Frank, *The general principles of English Law*, London, George G. Harrap & Co Ltd, 1975, p. 16.

⁷ Simina Elena Tănăsescu, Nicolae Pavel, *Actele constituționale ale Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord*, București, Edit. All Beck, 2003, „39. Nici un om liber nu va fi arestat sau întemnițat, ori lipsit de drepturile sau bunurile sale, ori declarat în afara legii sau exilat, ori lezat în vreun fel; nici nu vom acționa cu forța asupra lui și nici nu-i vom trimite pe alții să o facă, exceptând judecata legală de către egalii săi în rang sau potrivit obiceiului pământului”.

⁸ *Ibid.*, „Lege pentru garantarea libertății supusului și prevenirea întemnițării peste mări și oceane. Având în vedere că mari amânări au fost folosite de către șerifi, temniceri și alți *officers* (1), în a căror detenție au fost încredințați unii dintre supușii Regelui care au fost trimiși la închisoare pentru fapte penale sau presupuse penale, prin returnarea writs (2) de *habeas corpus* (3) adresate lor, refuzând cele menționate în acestea și refuzând mai multe *habeas corpus*, și uneori chiar mai mult; prin alte artificii pentru a evita respectuoasa supunerea lor la asemenea “writs”, contrar îndatoririi lor

Dreptul american definește „jurisdicția echității” ca autoritatea unei curți de a administra justiția, când nicio lege specifică nu există care să acopere cauza deferită acesteia”⁹.

În dreptul românesc, echitatea este principiu al dreptului și privește atât activitatea legiuitorului, cât și activitatea de interpretare și aplicare a dreptului¹⁰.

Sintetizând cele reținute mai sus, pentru studiul de față și având în vedere principiile Cartei europene privind statutul judecătorului, după opinia noastră, principiul echității este un principiu al dreptului și are două componente: realizarea la cel mai înalt nivel a garanțiilor privind administrarea justiției și aplicarea în administrarea justiției a principiilor dreptului și a principiilor constituționale și legale, precum și aplicarea prevederilor tratatelor ratificate de Parlament ce fac parte din dreptul intern, atunci când soluționarea cauzei presupune să se meargă dincolo de ceea ce prevede legea.

În această ordine de idei, se impune să menționăm opțiunea constituantului pentru sistemul dualist de reglementare, în temeiul căreia „potrivit art.20 din Constituția României, în domeniul drepturilor omului, prevederile tratatelor încheiate pentru apărarea acestor drepturi au prioritate față de legile interne, iar dacă există o neconcordanță între prevederile acestor tratate sau pacte, indiferent de denumire, ultimele se aplică, pe temeiul priorității lor, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile. Este o regulă aplicată consecvent de Curtea Constituțională, dar care ar trebui să-și găsească aplicare, tot așa de consecvent, și în activitatea instanțelor judecătorești”¹¹.

Tot în legătură cu această problemă se impune să reținem și principiul priorității dreptului european, care, potrivit art.148 alin.(2) din Legea fundamentală stabilește că „urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare”.

De asemenea, considerăm că și în dreptul românesc, în materie civilă, judecătorul poate judeca în echitate, deoarece nu poate refuza să judece, sub cuvânt că legea nu prevede, sau că este întunecată sau neîndestulătoare, și în acest caz, potrivit art.3 din Codul civil, republicat, cu modificările și completările ulterioare, va putea fi urmărit drept culpabil de denegare de dreptate.

Un exemplu de nivel constituțional care poate permite judecătorului să judece în echitate în materia dreptului de proprietate îl constituie prevederile de

și legilor cunoscute ale regatului, prin care mulți dintre supușii Regelui au fost și ar putea fi deținuți vreme îndelungată în închisori, în asemenea cazuri când potrivit legii pot fi eliberați pe cauțiune, aducându-li-se daune materiale și morale”.

⁹ Jay M. Shafritz, *Dictionary of American Government and politics*, Chicago, The Dorsey Press, 1998, p. 198.

¹⁰ Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, op. cit., p. 126.

¹¹ Mihai Constantinescu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Constituția României revizuită. Comentarii și explicații*, București, Edit. All Beck, 2004, p. 13–14.

aplicare imediată ale art.44 alin.(7) din Legea fundamentală, care stabilesc că „dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului și asigurarea bunei vecinătăți, precum și la respectarea celorlalte sarcini care, potrivit legii sau obiceiului, revin proprietarului”. În acest context constituțional, în opinia noastră, obiceiul este ridicat la rangul de izvor de drept.

Pentru a stabili conceptul de *proces echitabil* și conceptul de *drept la un proces echitabil*, urmând să determinăm elementele componente ale acestuia, ne propunem să definim noțiunea de *proces lato sensu* și *proces stricto sensu*.

În literatura de specialitate noțiunea de proces definit *lato sensu* în cadrul unei proceduri generale reprezintă „dificultăți de fapt sau de drept supuse examinării unui judecător sau unui arbitru”, sau este considerat sinonim cu litigiul „atunci când o persoană nu poate să obțină pe cale amiabilă recunoașterea unei prerogative pe care crede că o are și are în vedere sesizarea unui tribunal pentru a-i supune pretenția sa”¹². Mai mult, am extrapolat noțiunea de proces definit *lato sensu* la noțiunea generală de „litigiu judiciar” în traducerea oficială românească, sau de „cauză aflată pe rolul unei jurisdicții” în conținutul textului francez sau englez, având în vedere că textul art.14 alin.(1) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice folosește această terminologie generică pe care o considerăm suficient de acoperitoare pentru noțiunea de proces care se referă la procedura judiciară generală.

În definiție *stricto sensu* sau juridic, noțiunea de *proces* cuprinde elementele esențiale ale modului de desfășurare a administrării justiției specifică fiecărei ramuri de drept. Pentru studiul de față vom reține din literatura de specialitate definirea conceptului de *proces în materie civilă* și *proces în materie penală*, domenii la care se referă în mod explicit documentele universale și regionale din domeniul drepturilor omului.

Procesul civil este definit „ca fiind activitatea desfășurată de către instanță, părți, organe de executare și alte persoane sau organe care participă la înfăptuirea de către instanțele judecătorești a justiției în pricinile civile, în vederea realizării sau stabilirii drepturilor sau intereselor civile deduse judecății și executării silite a hotărârilor judecătorești sau a altor titluri executorii, conform procedurii prevăzute de lege”¹³.

Procesul penal este definit „ca fiind activitatea reglementată de lege, desfășurată de organele competente, cu participarea părților și a altor persoane, în scopul constatării la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală”¹⁴.

¹² L. B. Curzon, *Dictionary of Law*, op. cit., p. 393.

¹³ Viorel Mihai Ciobanu, *Tratat Teoretic și Practic de Procedură Civilă. Vol. I, Teoria generală*, București, Edit. Național, 1996, p. 150–151.

¹⁴ Ion Neagu, *Drept procesual penal. Tratat*, București, Edit. Global Lex, 2002, p. 2.

Identificarea izvoarelor procesului echitabil în conținutul normativ al standardelor universale, regionale și românești în materia drepturilor omului.

Procesul echitabil are legătură intrinsecă, în opinia noastră, cu justiția și cu statul de drept, în sensul realizării accesului liber la justiție și al domniei legii. Potrivit art.21 alin.(1) din Constituția României „Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și a intereselor sale legitime”. Prin aceasta, considerăm că s-a acordat justiției nobila misiune de garant al protecției și al exercitării efective a universalității drepturilor și libertăților consacrate prin Constituție și prin alte legi.

Aceasta presupune stabilirea unui nucleu de garanții judiciare privind realizarea justiției, care, de-a lungul timpului au fost sintetizate în conținutul Constituțiilor și al Standardelor universale și regionale în materia drepturilor omului, sub denumirea de „proces echitabil” și mai nou în formularea „dreptul la un proces echitabil”.

Este și motivul pentru care elemente componente de fond privind procesul echitabil sau dreptul la un proces echitabil se regăsesc fie în capitolul „Drepturile și libertățile fundamentale”, fie în capitolul „Justiția” sau „Puterea judecătorească” al Constituțiilor statelor lumii sau în Standardele universale sau regionale în materia drepturilor omului.

În esență, am considerat util pentru studiul de față să reținem ca izvoare ale procesului echitabil documentele de bază elaborate la nivel O.N.U., Consiliul Europei, Uniunea Europeană, Sistemul regional american și Sistemul regional african, care formează sistemul standard actual de protecție în materia drepturilor omului și sistemul standard în materia procesului echitabil și al dreptului la un proces echitabil. Prin aceasta, am dorit să punem în evidență procesul de integrare în materie al statelor în ordinea universală sau regională.

În această ordine de idei, putem constata o tendință comună de internaționalizare a justiției în materia supusă studiului.

II. IZVOARELE PROCESULUI ECHITABIL ÎN CONȚINUTUL NORMATIV AL STANDERDELOR UNIVERSALE, REGIONALE ȘI ROMÂNEȘTI ÎN MATERIA DREPTURILOR OMULUI

1. Izvoarele procesului echitabil în conținutul normativ al standardelor universale în materia drepturilor omului

1a. Declarația Universală a Drepturilor Omului

Ideea adoptării unei Declarații universale a drepturilor omului a fost enunțată pentru prima dată la Conferința de la San Francisco (26 aprilie – 26 iunie 1945) care s-a încheiat cu adoptarea Cartei Națiunilor Unite. Această idee a fost materializată prin adoptarea de către Adunarea Generală a O.N.U., reunită la Paris, la 10 decembrie 1948, a *Declarației Universale a Drepturilor Omului*. Acest document, așa cum îl indică și titlul, nu constituie decât o declarație și nu o convenție cu forță juridică obligatorie. Datorită

statutului său moral și importanței juridice și politice dobândite de-a lungul timpului, *Declarația Universală a Drepturilor Omului* stă alături de *Magna Carta*, sau de *Declarația de independență a Americii*, de *Bill-ul drepturilor* și de *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului*.

Din analiza sistematică a conținutului Declarației, constatăm că aceasta se compune dintr-un preambul și 30 de articole, enunțând drepturile esențiale ale omului și libertățile fundamentale la care pot aspira fără discriminare toți oamenii și toate femeile lumii întregi.

Aceste articole vizează drepturile civile și politice (art. 3 la art. 21), precum și drepturile economice, sociale și culturale (art. 22 la art. 27).

Articolul 3 proclamă trei drepturi fundamentale conexe: dreptul la viață, dreptul la libertate și dreptul la siguranța persoanei sale și, potrivit opiniei Comitetului de redactare, servește astfel de piatră unghiulară Declarației, introducând seria articolelor în care sunt dezvoltate drepturile oricărei persoane în calitatea sa de individ¹⁵.

Pentru studiul de față, prezintă interes textul art.10 și art.11 alin.(1) din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care conturează regula cunoscută sub noțiunea de proces echitabil în materie civilă și în materie penală.

Astfel, art.10 proclamă că „orice persoană are dreptul în deplină egalitate la audierea echitabilă și publică a cauzei sale de către un tribunal independent și imparțial, care va hotărî, fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa”, iar art.11 alin.(1) consacră faptul că „orice persoană este presupusă nevinovată, până când vinovăția sa a fost stabilită în mod legal în cursul unui proces public, în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale”¹⁶.

Aceste prevederi trebuie corelate, în opinia noastră, cu dreptul oricărei persoane la un recurs efectiv în fața jurisdicțiilor, drept consfințit de art.8 al Declarației potrivit căruia „orice persoană are dreptul la un recurs efectiv în fața jurisdicțiilor naționale competente, împotriva actelor care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție sau prin alte legi”. Acest drept poate fi considerat similar conceptelor românești actuale de „acces liber la justiție” și de „universalitate a drepturilor”.

¹⁵ *Activités de l'ONU dans le domaine des droits de l'homme*, New York, Nations Unies, 1996, p. 10.

¹⁶ Nicolae Pavel, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. I. *Teoria generală*, București, Edit. Fundației România de Mâine, 2003, p. 222–223; **Art. 10** „Orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa”. **Art.11 „alin.(1)** Orice persoană acuzată de comiterea unui fapt cu caracter penal este presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i sau asigurat toate garanțiile necesare apărării sale. **alin. (2)** Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau, în momentul când au fost comise, un act cu caracter penal conform dreptului internațional sau național. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsa mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul când a fost comisă fapta cu caracter penal”.

1b. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice¹⁷

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice a fost adoptat de Adunarea Generală ONU, prin Rezoluția nr.2200A (XX) din 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare la 23 martie 1976, la trei luni de la data depunerii pe lângă Secretarul General a treizeci și cinci de instrumente de ratificare sau de aderare, în conformitate cu prevederile art. 49 din Pact. La 31 decembrie 1982, șaptezeci și două de state ratificaseră Pactul sau aderaseră la el.

O dispoziție de fond a Pactului care prezintă interes pentru studiul de față este textul¹⁸ art.14, care stabilește limpede egalitatea în fața tribunalelor și a curților de justiție și prevede garanțiile pentru persoanele care fac obiectul urmărilor

¹⁷ România a semnat Pactul la 27 iunie 1968, l-a ratificat prin Decretul Consiliului de Stat nr.212/1974, a fost Publicat în Buletinul Oficial nr.146/20 noiembrie 1974, și a intrat în vigoare la 20 noiembrie 1974.

¹⁸ **Art.14. alin.(1)** Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil. Ședința de judecată poate fi declarată secretă în totalitate sau pentru o parte a desfășurării ei, fie în interesul bunelor moravuri, al ordinii publice sau al securității naționale într-o societate democratică, fie, dacă interesele vieții particulare ale părților în cauză o cer, fie în măsura în care tribunalul ar socoti acest lucru ca absolut necesar, când datorită circumstanțelor speciale ale cauzei publicitatea ar dăuna intereselor justiției; cu toate acestea, pronunțarea oricărei hotărâri în materie penală sau civilă va fi publică, afară de cazurile când interesul minorilor cere să se procedeze altfel sau când procesul se referă la diferende matrimoniale ori la tutela copiilor. **alin.(2)** Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale este prezumată a fi nevinovată cât timp culpabilitatea sa nu a fost stabilită în mod legal. **alin.(3)** Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are dreptul, în condiții de deplină egalitate, la cel puțin următoarele garanții: **a)** să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat, despre natura și motivele acuzației ce i se aduc; **b)** să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege; **c)** să fie judecată fără o întârziere excesivă; **d)** să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea; dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată, dacă ea nu are mijloace pentru a-l remunera; **e)** să interogheze sau să facă a fi interogați martorii acuzării și să obțină înfățișarea și interogarea martorilor apărării, în aceleași condiții cu cele ale martorilor acuzării; **f)** să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată; **g)** să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată; **alin. (4)** Procedura aplicabilă tinerilor care nu sunt încă majori potrivit legii penale va ține seama de vârsta lor și de interesul reeducării lor. **alin.(5)** Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune are dreptul de a obține examinarea de către o jurisdicție superioară, în conformitate cu legea, a declarării vinovăției și a condamnării sale. **alin. (6)** Când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau se acordă grațierea deoarece un fapt nou sau nou descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă în urma acestei condamnări va primi o indemnizație în conformitate cu legea, afară de cazul când s-a dovedit că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut ei îi este imputabilă, în întregime sau în parte. **alin. (7)** Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit din pricina unei infracțiuni pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă în conformitate cu legea și cu procedura penală a fiecărei țări.

judiciare. Acesta își are originea în conținutul normativ al art.10 și art.11 alin.(1) din Declarația Universală a Drepturilor Omului, bineînțeles, cu unele deosebiri privind extinderea și completarea sferei de cuprindere.

Putem grupa aceste garanții în două categorii: garanții generale în materie civilă și penală și garanții speciale sau specifice în materie penală.

Garanțiile generale în materie civilă și penală sunt prevăzute în dispozițiile alin.(1) al art.14 care stabilesc „Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil”. Tot în cuprinsul aceluiași alineat sunt enumerate limitativ excepțiile de la audierea publică a cauzelor.

Aliniatul (2) al aceluiași articol enunță principiul prezumției de nevinovăție aplicabil în materie penală.

Garanțiile speciale minime în materie penală, recunoscute oricărei persoane acuzată de comiterea unei infracțiuni, sunt enumerate în cuprinsul alin.(3) al art.14. Acestea sunt următoarele: **1.** să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat, despre natura și motivele acuzației ce i se aduc; **2.** să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege; **3.** să fie judecată fără o întârziere excesivă; **4.** să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea; dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată, dacă ea nu are mijloace pentru a-l remunera; **5.** să interogheze sau să facă a fi interogați martorii acuzării și să obțină înfățișarea și interogarea martorilor apărării, în aceleași condiții cu cele ale martorilor acuzării; **6.** să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată; **7.** să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată.

Alte garanții pentru persoanele care fac obiectul urmăririlor judiciare penale sunt stabilite în cuprinsul alineatelor (4), (5), (6) și (7) ale art.14 din Pact.

2. Izvoarele procesului echitabil în conținutul normativ al standardelor Consiliului European și ale Uniunii Europene în materia drepturilor omului

2a. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale¹⁹

O dispoziție de fond a Convenției care prezintă interes pentru studiul de față este textul²⁰ art.6, care garantează dreptul la un proces echitabil atât în materie

¹⁹ A fost ratificată prin Legea nr.30/1994, promulgată prin Decretul nr.74/1994 și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.135 din 31 mai 1994.

²⁰ **Art.6 alin.(1)** Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege,

civilă, cât și în materie penală. Trebuie menționat că sintetizarea conținutului normativ al art.6 din Convenție sub denumirea „*Dreptul la un proces echitabil*” s-a făcut prin intrarea în vigoare a Anexei la Protocolului nr.11 adițional la Convenție.

De asemenea, reținem că art.6 din Convenție își are originea în conținutul normativ al art.10 și art.11 alin.(1) din Declarația Universală a Drepturilor Omului, firește, cu unele deosebiri privind extinderea și completarea sferei de cuprindere.

Mai constatăm, că prevederile art.6 din Convenție au un mare grad de similitudine cu prevederile art.14 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, bineînțeles cu unele deosebiri, care pot fi observate și în anexă. De exemplu, teza inițială a art.14 alin.(1) din Pact proclamă că „Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție”, reglementare care nu se regăsește în cuprinsul art.6 din Convenție.

Un alt exemplu, teza I a alin.(1) din cuprinsul art.6 din Convenție prevede în mod explicit „dreptul oricărei persoane la judecarea într-un termen rezonabil a cauzei sale”, pe când alin.(3) lit.c) al art.14 din Pact stabilește: „Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are dreptul, în condiții de deplină egalitate, să fie judecată fără o întârziere excesivă”.

La nivel convențional european, dreptul la un proces echitabil cuprinde garanțiile pentru persoanele care fac obiectul urmărilor judiciare.

Aceste garanții, în opinia noastră, pot fi grupate în două categorii: garanții generale în materie civilă și penală și garanții speciale sau specifice în materie penală. Garanțiile generale în materie civilă și penală sunt prevăzute în teza I, alin.(1) al art.6 care stabilesc că „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa”.

care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședințe poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

alin.(2) Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția va fi legal stabilită. **alin.(3)** Orice acuzat are, în special, dreptul: **a)** să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa; **b)** să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale; **c)** să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzații și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzații; **e)** să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

Teza a II-a alin.(1) al art.6 precizează că hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, stabilind limitativ excepțiile referitoare la accesul în sala de ședințe, a presei și publicului, pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia.

Garanții speciale sau specifice în materie penală sunt considerate a fi dispozițiile alin.(2) și alin.(3) ale art.6 din Convenție. Astfel, alin.(2) prevede că „orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată, până ce vinovăția va fi legal stabilită”. De asemenea, alin.(3) stabilește că orice acuzat are următoarele drepturi: **1.** să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa; **2.** să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale; **3.** să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer; **4.** să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării; **5.** să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

În final, trebuie să reținem că, potrivit art.6 alin.(1) paragraf.4 din Tratatul de reformă al Uniunii Europene, semnat la Lisabona, la 17 decembrie 2007²¹, privind modificări la Tratatul privind Uniunea Europeană și la Tratatul de instituire a Comunităților Europene, ratificat de România la data de 6 februarie 2008, prevede că „Uniunea aderă la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și, astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii”.

Mai mult, alin.(3) al aceluiași articol menționat mai sus stabilește că „Drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii”.

2b. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene a fost reținută pentru studiul de față din următoarele motive:

I. Tratatul de reformă al Uniunii Europene semnat la Lisabona la data de 17 decembrie 2007²², privind modificări la Tratatul privind Uniunea Europeană și la Tratatul de instituire a Comunității Europene, a fost ratificat de România la data de 6 februarie 2008.

II. Potrivit art.6 alin.(1) paragraf 1 „Uniunea recunoaște drepturile, libertățile și principiile prevăzute în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii europene din 7 decembrie 2000, astfel cum a fost adoptată de Parlamentul European la 12 decembrie 2007, la Strasbourg, care are aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor”.

²¹ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C30612, din 17 decembrie 2007.

²² Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C30612, din 17 decembrie 2007.

III. Paragraful 2 al aceluiași alineat stabilește „Dispozițiile cuprinse în Cartă nu extind în niciun fel competențele Uniunii, astfel cum sunt definite în tratate”.

IV. În plus, „drepturile, libertățile și principiile prevăzute în Cartă se interpretează în conformitate cu dispozițiile generale din Titlul VII al Cartei privind interpretarea și punerea sa în aplicare și cu luarea în considerație în mod corespunzător a explicațiilor menționate în Cartă, care prevăd izvoarele acestor dispoziții”.

Dispoziții de fond privind dreptul la un proces echitabil sunt înscrise în Titlul VI al Cartei intitulat „Justiția”.

Pentru studiul de față interesează în primul rând prevederile art.47 din Cartă care stabilesc două drepturi pe care le considerăm esențiale pentru înfăptuirea și administrarea justiției, respectiv dreptul la o cale de atac eficientă și dreptul la un proces echitabil.

Potrivit dreptului la o cale de atac eficientă „Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol”.

De asemenea, în conformitate cu dreptul la un proces echitabil „Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată.

Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a-i asigura accesul efectiv la justiție”.

Din analiza conținutului normativ al art.47 din Cartă rezultă că acesta cuprinde garanțiile generale ale dreptului la un proces echitabil.

De asemenea, Carta proclamă următoarele garanții speciale în materie penală²³:

1. Presumția de nevinovăție și dreptul la apărare (art.48); **2.** Principiile legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor (art.49); **3.** Dreptul de a nu fi judecat sau condamnat de două ori pentru aceeași infracțiune (art.50);

²³**Art. 48 Presumția de nevinovăție și dreptul la apărare. alin. (1)** Orice persoană acuzată este prezumată nevinovată până ce vinovăția va fi stabilită în conformitate cu legea. **alin.(2)** Oricărei persoane acuzate îi este garantată respectarea dreptului la apărare. **Art. 49 Principiile legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor alin. (1)** Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia infracțiune potrivit dreptului intern sau dreptului internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la momentul săvârșirii infracțiunii. În cazul în care, ulterior săvârșirii infracțiunii, legea prevede o pedeapsă mai ușoară, se aplică aceasta din urmă. **alin.(2)** Prezentul articol nu aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane care s-a făcut vinovată de o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, era incriminată pe baza principiilor generale recunoscute de comunitatea națiunilor. **alin.(3)** Pedepsele nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiune. **Art. 50 Dreptul de a nu fi judecat sau condamnat de două ori pentru aceeași infracțiune.** Nimeni nu poate fi judecat sau condamnat pentru o infracțiune pentru care a fost deja achitat sau condamnat în cadrul Uniunii, prin hotărâre judecătorească definitivă, în conformitate cu legea.

Referitor la domeniul de aplicare al Cartei, se impune a fi menționate dispozițiile art.51 care stabilește: „alin.(1) Dispozițiile prezentei carte se adresează instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii, cu respectarea principiului subsidiarității, precum și statelor membre numai în cazul în care acestea pun în aplicare dreptul Uniunii. Prin urmare, acestea respectă drepturile și principiile și promovează aplicarea lor în conformitate cu atribuțiile pe care le au în acest sens și cu respectarea limitelor competențelor conferite Uniunii de tratate. alin. (2) Prezenta carte nu extinde domeniul de aplicare a dreptului Uniunii în afara competențelor Uniunii, nu creează nici o competență sau sarcină nouă pentru Uniune și nu modifică competențele și sarcinile stabilite de tratate”.

3. Izvoarele procesului echitabil în conținutul normativ al altor standarde regionale în materia drepturilor omului

3a. Convenția americană privind drepturile omului²⁴

Convenția a fost adoptată de Organizația Statelor Americane, organizație interguvernamentală compusă din 35 de membri de pe cele două continente americane.

Convenția garantează în jur de douăzeci de categorii largi de drepturi civile și politice.

Referitor la sistemul de garanții judiciare instituit de Convenție constatăm că aceasta cuprinde două categorii de garanții: protecția judiciară generală și garanțiile judiciare.

Protecția judiciară generală²⁵ cuprinde protecția judiciară propriu-zisă și obligațiile statelor stabilite de Convenție în materie.

Protecția judiciară propriu-zisă este reglementată de alin.(1) al art.25 din Convenție și stabilește „dreptul oricărei persoane la un recurs simplu și rapid, sau la orice alt recurs efectiv în fața judecătorilor și tribunalelor competente, destinat protejării împotriva oricăror acte care-i încalcă drepturile fundamentale recunoscute de Constituție, de legi sau de prezenta Convenție, chiar atunci când aceste încălcări ar fi fost comise în exercitarea funcțiilor oficiale”.

²⁴ A fost semnată cu ocazia Conferinței interamericane, specializate privind drepturile omului, desfășurată la San Jose – Costa Rica, la data de 22 noiembrie 1969. A intrat în vigoare la data de 18 iulie 1978. Traducere autor apud: site <http://www.oas.org> *Convention américaine relative aux droits de l'homme; American convention on human rights.*

²⁵ **Art. 25. Protecția judiciară alin.(1)** Orice persoană are dreptul la un recurs simplu și rapid, sau la orice alt recurs efectiv în fața judecătorilor și tribunalelor competente, destinat protejării împotriva oricăror acte care-i încalcă drepturile fundamentale recunoscute de Constituție, de legi sau de prezenta Convenție, chiar atunci când aceste încălcări ar fi fost comise în exercitarea funcțiilor oficiale. **alin.(2)** Statele părți se angajează: **a)** să garanteze că autoritatea competentă prevăzută de sistemul juridic al statului va decide în legătură cu drepturile oricărei persoane care introduce un astfel de recurs; **b)** să dezvolte posibilitățile de recurs judiciar; **c)** să garanteze că autoritățile competente vor executa orice decizie pronunțată în legătură cu recursul.

Obligațiile statelor stabilite de alin.(2) al art.25 din Convenție în domeniul protecției judiciare sunt următoarele: „**a)** să garanteze că autoritatea competentă prevăzută de sistemul juridic al statului va decide în legătură cu drepturile oricărei persoane care introduce un astfel de recurs; **b)** să dezvolte posibilitățile de recurs judiciar; **c)** să garanteze că autoritățile competente vor executa orice decizie pronunțată în legătură cu recursul”.

Garanțiile judiciare stabilite de Convenție²⁶ se clasifică în două categorii: garanții judiciare generale și garanții judiciare speciale sau specifice în materie penală.

Garanțiile judiciare generale stabilite de alin.(1) al art.8 din Convenție sunt următoarele: „Orice persoană are dreptul la audierea cauzei sale cu garanțiile corespunzătoare, într-un termen rezonabil, de către un judecător sau un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit anterior de lege, care va decide temeinicia oricărei acuzații îndreptate contra ei în materie penală, sau îi va stabili drepturile și obligațiile în materie civilă precum și în domeniile muncii, fiscalității sau în orice alt domeniu”.

Garanții judiciare speciale sau specifice în materie penală stabilite de alin.(2) al art.8 din Convenție sunt următoarele: „Orice persoană acuzată de un delict este presupusă nevinovată până ce vinovăția îi va fi stabilită legal. Pe durata desfășurării procedurilor în instanță, ea are dreptul în deplină legalitate, la cel puțin următoarele garanții: **1.** dreptul acuzatului de a fi asistat gratuit de un traducător sau de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiență sau la tribunal; **2.** notificarea prealabilă și detaliată către acuzat a învinuirilor care i se aduc; **3.** acordarea pentru acuzat a timpului și mijloacelor necesare pentru a-și

²⁶ **Art. 8. Garanții judiciare. alin. (1)** Orice persoană are dreptul la audierea cauzei sale cu garanțiile corespunzătoare, într-un termen rezonabil, de către un judecător sau un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit anterior de lege, care va decide temeinicia oricărei acuzații îndreptate contra ei în materie penală, sau îi va stabili drepturile și obligațiile în materie civilă precum și în domeniile muncii, fiscalității sau în orice alt domeniu. **alin. (2)** Orice persoană acuzată de un delict este presupusă nevinovată până ce vinovăția îi va fi stabilită legal. Pe durata desfășurării procedurilor în instanță, ea are dreptul în deplină legalitate, la cel puțin următoarele garanții: **a)** dreptul acuzatului de a fi asistat gratuit de un traducător sau de un interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiență sau la tribunal; **b)** notificarea prealabilă și detaliată către acuzat a învinuirilor care i se aduc; **c)** acordarea pentru acuzat a timpului și mijloacelor necesare pentru a-și pregăti apărarea; **d)** dreptul pentru acuzat de a se apăra el însuși sau de a fi asistat de un apărător ales de el și de a comunica liber și fără martori cu acesta; **e)** dreptul de a fi asistat de un apărător pus la dispoziție de Stat, remunerat sau nu conform legislației interne, dacă acuzatul nu se apară el însuși sau nu își numește un apărător în termenul prevăzut de lege; acest drept nu poate face obiectul nici unei renunțări; **f)** dreptul pentru apărare de a interoga martorii care se prezintă la audiere și de a obține înfățișarea, ca martori sau experți, a altor persoane care pot clarifica faptele cauzei; **g)** dreptul pentru acuzat de a nu fi obligat să depună mărturie contra lui însuși sau de a se declara vinovat; **h)** dreptul de a face apel împotriva sentinței în fața unui tribunal superior. **alin. (3)** Mărturisirea acuzatului nu va fi valabilă decât dacă este făcută fără nici un fel de constrângere. **alin. (4)** Acuzatul achitat în baza unei hotărâri definitive nu va putea fi urmărit din nou pentru aceeași faptă. **alin. (5)** Procesul penal este public, exceptând situația în care este necesară protejarea intereselor justiției.

pregăti apărarea; **4.** dreptul pentru acuzat de a se apăra el însuși sau de a fi asistat de un apărător ales de el și de a comunica liber și fără martori cu acesta; **5.** dreptul de a fi asistat de un apărător pus la dispoziție de stat, remunerat sau nu conform legislației interne, dacă acuzatul nu se apără el însuși sau nu își numește un apărător în termenul prevăzut de lege; acest drept nu poate face obiectul nici unei renunțări; **6.** dreptul pentru apărare de a interoga martorii care se prezintă la audiere și de a obține înfățișarea, ca martori sau experți, a altor persoane care pot clarifica faptele cauzei; **7.** dreptul pentru acuzat de a nu fi obligat să depună mărturie contra lui însuși sau de a se declara vinovat; **8.** dreptul de a face apel împotriva sentinței în fața unui tribunal superior”.

Alte garanții judiciare speciale sau specifice în materie penală sunt stabilite de alin.(3), alin.(4) și alin.(5) al art.8 din Convenție.

Observăm că garanțiile judiciare stabilite de art.8 din Convenția americană privind drepturile omului sunt asemănătoare garanțiile judiciare stabilite de art.6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, cu mici deosebiri privind nuanța reglementărilor.

3b. Carta africană a drepturilor omului și popoarelor²⁷

Carta a fost adoptată de Organizația Unității Africane în 1981 și până în prezent a fost ratificată de 49 de state.

Din cuprinsul normativ al Cartei, constatăm următoarele: **1.** aceasta proclamă drepturi și îndatoriri; **2.** proclamă atât drepturi ale individului cât și ale popoarelor; **3.** garantează drepturi civile și politice, precum și drepturi economice, sociale și culturale; **4.** dispozițiile Cartei reflectă influența documentelor de bază ale O.N.U. în materia drepturilor omului precum și tradiția africană. Normele de fond care prezintă interes pentru studiul de față sunt cele ale art.7 din Convenție²⁸. În opinia noastră, conținutul normativ al art.7 cuprinde garanțiile judiciare generale pentru soluționarea cauzelor de către jurisdicții în materie civilă și penală și sunt concretizate în dreptul oricărei persoane de a-i fi audiată cauza.

²⁷ A fost adoptată cu ocazia celei de-a optsprezecea Conferințe a Șefilor de Stat și de Guvern, care a avut loc la Nairobi – Kenia la data de 27 iunie 1981. A intrat în vigoare la data de 21 octombrie 1986.

Traducere autor apud: • Centre pour les droits de l’homme Genève, *La Charte africaine des droits de l’homme et des peuples*, Organisation des Nations Unies, Genève, Suisse, 1990, p. 5-23.
• Site www.africa-union.org *La Charte africaine des droits de l’homme et des peuples. African (Banjul) Charter on human and peoples’ rights.*

²⁸ **Art. 7 alin. (1)** Orice persoană are dreptul să-i fie audiată cauza. Acest drept cuprinde: **a)** dreptul de a sesiza jurisdicțiile naționale competente în legătură cu orice fapt care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute și garantate prin convenții, legi, reglementări și cutume în vigoare; **b)** dreptul la prezumția de nevinovăție până ce vinovăția va fi stabilită de o jurisdicție competentă; **c)** dreptul la apărare, inclusiv cel de a fi asistat de un apărător la alegere; **d)** dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil de o jurisdicție imparțială. **alin.(2).** Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau inacțiune care nu constituia, în momentul în care a avut loc, o infracțiune pedepsită legal. Nici o pedeapsă nu poate fi aplicată dacă nu a fost prevăzută în momentul în care a fost comisă infracțiunea. Pedeapsa este personală și poate fi impusă numai unui delincent.

Acest drept cuprinde: **1.** dreptul de a sesiza jurisdicțiile naționale competente în legătură cu orice fapt care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute și garantate prin convenții, legi, reglementări și cutume în vigoare; **2.** dreptul la prezumția de nevinovăție până ce vinovăția va fi stabilită de o jurisdicție competentă; **3.** dreptul la apărare, inclusiv cel de a fi asistat de un apărător la alegere; **4.** dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil de o jurisdicție imparțială.

Chiar dacă nu este denumit *expressis verbis* „drept la un proces echitabil”, considerăm că se apropie de exigențele acestui concept.

4. Izvoarele procesului echitabil în conținutul normativ al standardelor constituționale românești

Constituția României din anul 1991 a consacrat în cuprinsul art.21 alin.(1) „Accesul liber la justiție” potrivit căruia „Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și a intereselor sale legitime”.

Această originală consacrare, în opinia noastră, este rezultatul adoptării, în cadrul dezbaterilor din cadrul Adunării Constituante, a teoriei civiliste stabilită de art.3 din Codul civil, cu modificările și completările ulterioare, potrivit căruia „Judecătorul care va refuza de a judeca, sub cuvânt că legea nu prevede, sau că este întunecată sau neîndestulătoare, va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate”.

Acest principiu permite accesul la justiție pentru apărarea universalității drepturilor și libertăților consacrate prin Constituție și prin alte legi.

Textul constituțional revizuit al art.21 alin.(3) privind dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil a fost preluat din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și este apreciat în literatura de specialitate ca o corectă receptare a evoluțiilor juridice moderne la nivel european și o punere de acord a protecției juridice garantate drepturilor subiective prin reglementările interne cu cele internaționale.

Trebuie menționat că și înainte de revizuire, Curtea Constituțională, atunci când analiza constituționalitate unui text legal față de art.21 și art.20 din Legea fundamentală corela analiza și prin raportare la art.6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care garanta dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil.

Explicația acestei raportări se întemeie pe opțiunea constituentului pentru sistemul dualist de reglementare în temeiul căreia „potrivit art. 20 din Constituție, în domeniul drepturilor omului, prevederile tratatelor încheiate pentru apărarea acestor drepturi au prioritate față de legile interne, iar dacă există o neconcordanță între prevederile acestor tratate sau pacte, indiferent de denumire, ultimele se aplică, pe temeiul priorității lor, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile.

ANEXĂ

**PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL
ÎN CONȚINUTUL NORMATIV AL CONSTITUȚIEI ROMÂNIEI,
AL STANDARDELOR UNIVERSALE ȘI EUROPENE, PRECUM
ȘI AL ALTOR STANDARDE REGIONALE
ÎN MATERIA DREPTURILOR OMULUI**

Studiu comparativ

Constituția României	Standarde universale	Standarde europene	Alte standarde regionale
<p>Art. 21 Accesul liber la justiție alin. (1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime.</p> <p>alin. (2) Nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept.</p> <p>alin. (3) Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil.</p> <p>alin.(4) Jurisdicțiile speciale administrative sunt facultative și gratuite.</p>	<p>1. Declarația Universală a Drepturilor Omului</p> <p>Art. 8 Orice persoană are dreptul la un recurs efectiv în fața jurisdicțiilor naționale competente împotriva actelor care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție sau prin alte legi.</p> <p>Art. 10 Orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal</p>	<p>1. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale</p> <p>Art. 6 alin. (1) Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie</p>	<p>1. Convenția americană privind drepturile omului.</p> <p>Art. 8. Garanții judiciare</p> <p>alin. (1) Orice persoană are dreptul la audierea cauzei sale cu garanțiile corespunzătoare, într-un termen rezonabil, de către un judecător sau un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit anterior de lege, care va decide temeinicia oricărei acuzații îndreptate contra ei în materie penală, sau îi va stabili drepturile</p>

	<p>independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa.</p> <p>Art.11 alin.(1) Orice persoană acuzată de comiterea unui act cu caracter penal este presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i sau asigurat toate garanțiile necesare apărării sale.</p> <p>alin. (2) Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau, în momentul când au fost comise, un act cu caracter penal</p>	<p>să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședințe poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratica, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.</p> <p>alin. (2) Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția va fi legal stabilită.</p>	<p>și obligațiile în materie civilă precum și în domeniile muncii, fiscalității sau în orice alt domeniu.</p> <p>alin. (2) Orice persoană acuzată de un delict este presupusă nevinovată până ce vinovăția îi va fi stabilită legal. Pe durata desfășurării procedurilor în instanță, ea are dreptul în deplină legalitate, la cel puțin următoarele garanții:</p> <p>a) dreptul acuzatului de a fi asistat gratuit de un traducător sau de un interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiență sau la tribunal;</p> <p>b) notificarea prealabilă și detaliată către acuzat a învinuirilor care i se aduc;</p> <p>c) acordarea pentru acuzat a timpului și mijloacelor necesare pentru a-</p>
--	---	---	--

	<p>conform dreptului internațional sau național. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul când a fost comisă fapta cu caracter penal.</p> <p>2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice</p> <p>Art.14 alin. (1) Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei</p>	<p>alin. (3) Orice acuzat are, în special, dreptul:</p> <p>a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;</p> <p>b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;</p> <p>c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;</p> <p>d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;</p> <p>e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu</p>	<p>și pregăti apărarea;</p> <p>d) dreptul pentru acuzat de a se apăra el însuși sau de a fi asistat de un apărător ales de el și de a comunica liber și fără martori cu acesta;</p> <p>e) dreptul de a fi asistat de un apărător pus la dispoziție de stat, remunerat sau nu conform legislației interne, dacă acuzatul nu se apară el însuși sau nu își numește un apărător în termenul prevăzut de lege; acest drept nu poate face obiectul nici unei renunțări;</p> <p>f) dreptul pentru apărare de a interoga martorii care se prezintă la audiere și de a obține înfățișarea, ca martori sau experți, a altor persoane care pot clarifica faptele cauzei;</p> <p>g) dreptul pentru acuzat de a nu fi obligat să depună mărturie contra</p>
--	--	---	---

	<p>oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil. Ședința de judecată poate fi declarată secretă în totalitate sau pentru o parte a desfășurării ei, fie în interesul bunelor moravuri, al ordinii publice sau al securității naționale într-o societate democratică, fie, dacă interesele vieții particulare ale părților în cauză o cer, fie în măsura în care tribunalul ar socoti acest lucru ca absolut necesar, când datorită circumstanțelor speciale ale cauzei publicitatea ar dăuna intereselor justiției; cu toate acestea, pronunțarea</p>	<p>înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.</p> <p>2. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene</p> <p>Art. 47 Dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol. Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată.</p>	<p>lui însuși sau de a se declara vinovat; h) dreptul de a face apel împotriva sentinței în fața unui tribunal superior.</p> <p>alin. (3) Mărturisirea acuzatului nu va fi valabilă decât dacă este făcută fără nici un fel de constrângere.</p> <p>alin. (4) Acuzatul achitat în baza unei hotărâri definitive nu va putea fi urmărit din nou pentru aceeași faptă.</p> <p>alin. (5) Procesul penal este public, exceptând situația în care este necesară protejarea intereselor justiției.</p> <p>Art. 24 Egalitatea în fața legii Toate persoanele sunt egale în fața legii. În consecință, toate</p>
--	--	---	--

	<p>oricărei hotărâri în materie penală sau civilă va fi publică, afară de cazurile când interesul minorilor cere să se procedeze altfel sau când procesul se referă la diferende matrimoniale ori la tutela copiilor.</p> <p>alin. (2) Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale este prezumată a fi nevinovată, cât timp culpabilitatea sa nu a fost stabilită în mod legal.</p> <p>alin. (3) Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are dreptul, în condiții de deplină egalitate, la cel puțin următoarele garanții:</p>	<p>Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a-i asigura accesul efectiv la justiție.</p> <p>Art. 48 Prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare</p> <p>alin. (1) Orice persoană acuzată este prezumată nevinovată până ce vinovăția va fi stabilită în conformitate cu legea.</p> <p>alin.(2) Oricărei persoane acuzate îi este garantată respectarea dreptului la apărare.</p> <p>Art. 49 Principiile legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor</p> <p>alin. (1) Nimeni nu poate fi condamnat pentru</p>	<p>au dreptul la o protecție egală a legii, fără nici un fel de discriminare.</p> <p>Art. 25 Protecția judiciară</p> <p>alin. (1) Orice persoană are dreptul la un recurs simplu și rapid, sau la orice alt recurs efectiv în fața judecătorilor și tribunalelor competente, destinat protejării împotriva oricăror acte care-i încalcă drepturile fundamentale recunoscute de Constituție, de legi sau de prezenta Convenție, chiar atunci când aceste încălcări ar fi fost comise în exercitarea funcțiilor oficiale.</p> <p>alin. (2) Statele părți se angajează: a) să garanteze că autoritatea</p>
--	--	--	--

	<p>a) să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat, despre natura și motivele acuzației ce i se aduc;</p> <p>b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege;</p> <p>c) să fie judecată fără o întârziere excesivă;</p> <p>d) să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea; dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată, dacă ea nu</p>	<p>o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia infracțiune potrivit dreptului intern sau dreptului internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la momentul săvârșirii infracțiunii.</p> <p>În cazul în care, ulterior săvârșirii infracțiunii, legea prevede o pedeapsă mai ușoară, se aplică aceasta din urmă.</p> <p>alin.(2) Prezentul articol nu aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane care s-a făcut vinovată de o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, era incriminată pe baza principiilor generale recunoscute de comunitatea națiunilor.</p> <p>alin.(3) Pedepsele</p>	<p>competență prevăzută de sistemul juridic al statului va decide în legătură cu drepturile oricărei persoane care introduce un astfel de recurs;</p> <p>b) să dezvolte posibilitățile de recurs judiciar;</p> <p>c) să garanteze că autoritățile competente vor executa orice decizie pronunțată în legătură cu recursul.</p> <p>2. Carta africană a drepturilor omului și popoarelor</p> <p>Art. 7. alin. (1) Orice persoană are dreptul să-i fie audiată cauza. Acest drept cuprinde:</p> <p>a) dreptul de a sesiza jurisdicțiile naționale competente în legătură cu orice fapt care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute și</p>
--	---	---	---

	<p>are mijloace pentru a-l remunera;</p> <p>e) să interogheze sau să facă a fi interogați martorii acuzării și să obțină înfățișarea și interogarea martorilor apărării, în aceleași condiții cu cele ale martorilor acuzării;</p> <p>f) să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată;</p> <p>g) să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată;</p> <p>alin. (4) Procedura aplicabilă tinerilor care nu sunt încă majori potrivit legii penale va ține seama de vârsta lor și de interesul</p>	<p>nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiune.</p> <p>Art. 50 Dreptul de a nu fi judecat sau condamnat de două ori pentru aceeași infracțiune Nimeni nu poate fi judecat sau condamnat pentru o infracțiune pentru care a fost deja achitat sau condamnat în cadrul Uniunii, prin hotărâre judecătorească definitivă, în conformitate cu legea.</p>	<p>garantate prin convenții, legi, reglementări și cutume în vigoare;</p> <p>b) dreptul la prezumția de nevinovăție până ce vinovăția va fi stabilită de o jurisdicție competentă;</p> <p>c) dreptul la apărare, inclusiv cel de a fi asistat de un apărător la alegere;</p> <p>d) dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil de o jurisdicție imparțială.</p> <p>alin.(2) Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau inacțiune care nu constituia, în momentul în care a avut loc, o infracțiune pedepsită legal. Nici o pedeapsă nu poate fi aplicată dacă nu a fost prevăzută în momentul în care a fost comisă infracțiunea. Pedeapsa este personală și poate fi impusă numai</p>
--	---	---	--

	<p>reeducării lor.</p> <p>alin. (5) Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune are dreptul de a obține examinarea de către o jurisdicție superioară, în conformitate cu legea, a declarării vinovăției și a condamnării sale.</p> <p>alin. (6) Când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau se acordă grațierea deoarece un fapt nou sau nou descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă în urma acestei condamnări va primi o indemnizație în conformitate cu legea, afară de cazul când s-a dovedit că</p>		unui delincvent.
--	---	--	------------------

	<p>nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut ei îi este imputabilă, în întregime sau în parte.</p> <p>alin. (7) Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit din pricina unei infracțiuni pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă în conformitate cu legea și cu procedura penală a fiecărei țări.</p>		
--	---	--	--